

Novák, Miroslav

K otázce reparací pravěké keramiky

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. M, Řada archeologická. 2011, vol. 60, iss. M16, pp. [89]-100

ISBN 978-80-210-5655-8

ISSN 1211-6327

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/125739>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MIROSLAV NOVÁK

K OTÁZCE REPARACÍ PRAVĚKÉ KERAMIKY

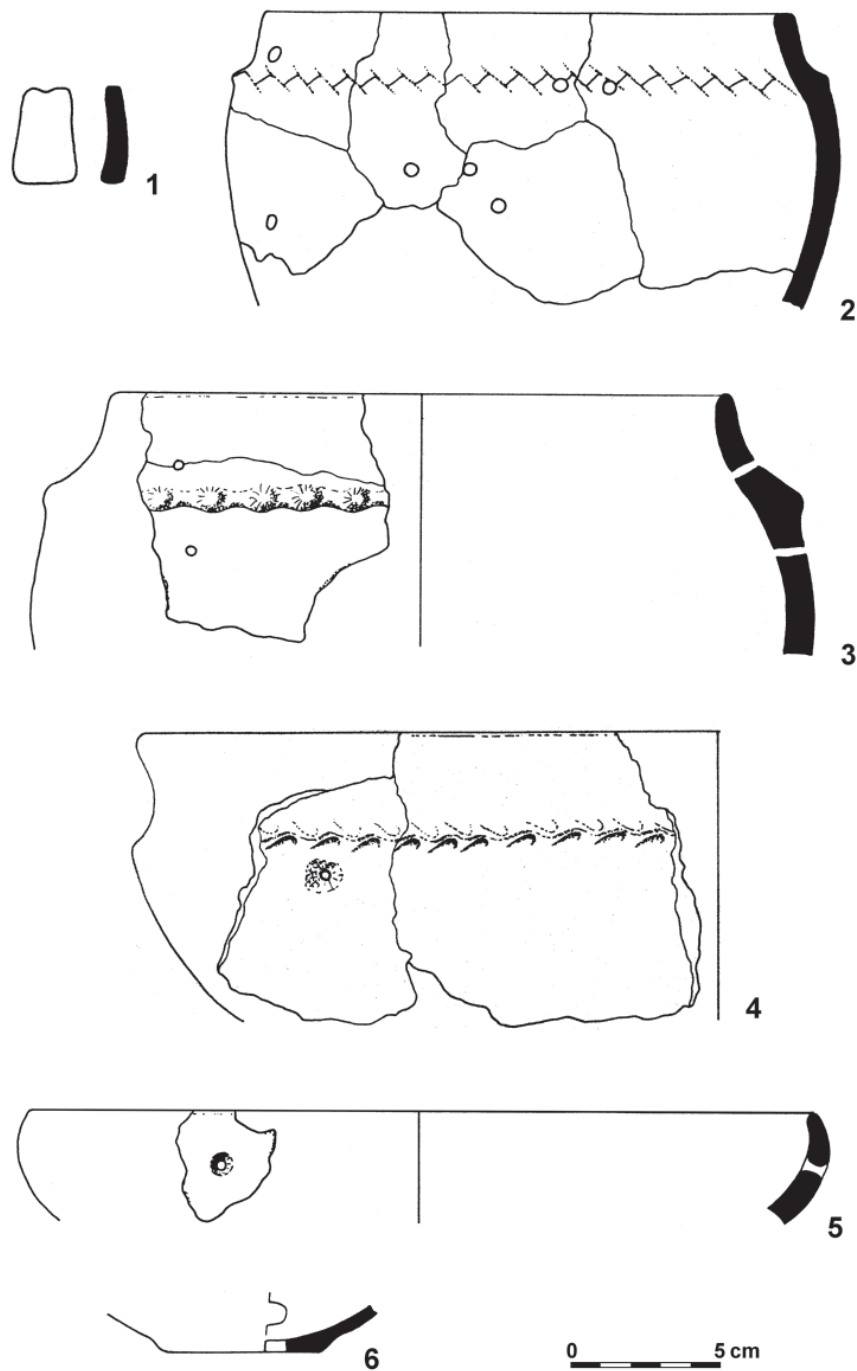
Roku 1971 publikovala Eliška Kazdová dodnes hojně citovaný článek zabývající se reparacemi bronzových předmětů (KAZDOVÁ 1971). Okrajově byly zmíněny také reparace předmětů z organických materiálů a rovněž nejhojnějších archeologických nálezů – zlomků keramiky. Ačkoliv se jedná o neméně zajímavé a složité téma, nebyla mu dosud věnována odpovídající pozornost. Převážná část odborné literatury přechází výskyt dokladů reparací keramických nádob lakonickým konstatováním o jejich přítomnosti. Pokud je tento jev komentován, pak obvykle s poukazem na zřejmě vyšší hodnotu keramiky pro pravěkého člověka, než se dosud soudilo.

Ve středu pozornosti tohoto příspěvku jsou doklady reparací pravěké a protohistorické keramiky ze sbírek Muzea východních Čech v Hradci Králové. Nejedná se o katalog, který by mohl obsahovat dlouhý výčet převážně jednotlivých střepů s vyvrtaným otvorem. Předmětem zájmu je několik v tomto směru pozoruhodných nálezů, pocházejících z nedávných výzkumů uvedeného muzea, které mohou do problematiky vnést nové světlo a na druhou stranu nepochybně i nové otázky. Přehled je doplněn o několik ukázek ze sbírek muzeí v Chrudimi a Mladé Boleslavi¹.

Výraznou převahu mezi doklady považovanými za opravy keramických nádob mají osamocené zlomky s drobným otvorem (obr. 1: 4, 5; 2: 1, 2). Ne vždy je však interpretace reparačního otvoru tak neotřesitelná, jak by se mohlo na první pohled zdát. Snadno lze například odlišit hrubší zásahy na dnech některých lužických popelnic, avšak co si s takovými otvory počít v sídlištním prostředí (obr. 1: 6)? Ani jemně vyvrtaný úzký otvor nemusel sloužit výhradně k opravě nádoby. Význam pro reparaci mají takové otvory vždy jen v páru, ten se však dochová jen výjimečně. Na první pohled ne zcela patrná je i další důležitá podmínka, a to že jsou takové otvory zhotoveny obvykle až po výpalu nádoby.

Vedle poměrně širokých a hrubě proražených otvorů na pravěkých popelnicích, které se v literatuře vžíly pod označením „dušníky“, existují i velmi jemně

¹ Za informace a zpřístupnění nálezů ze sbírek muzeí v Chrudimi a Mladé Boleslavi děkuji Janu Musilovi a Jiřímu Waldhauserovi.

Obr. 1. Nálezy z Jaroměře – Kimberly-Clark z roku 2000. 1 – špalíček grafitu z obj. 18; 2 – keramika s reparačními otvory z obj. 18; 3 – obj. 32; 4 – obj. 26; 5 – obj. 67; 6 – obj. 547. Kresba M. Novák.

a kvalitně provedené otvory patrně stejného významu. Nalézáme je často například na halštatských pokličkách. Na malém zlomku jsou k nerozeznání od reparačních otvorů. Jak ukazuje příklad pokličky z hrobu 55 v Třebešově na Rychnovsku (obr. 3: 1), může asymetrické postavení takových otvorů navozovat dojem pravěké reparační i na celých tvarech. S takovými seskupeními otvorů se však setkáváme i na nepoškozených tvarech (obr. 3: 2) a co víc, tyto otvory mají při bližším pohledu mírně zdvižený okraj. Jsou tedy nepochybně vyvrtány či proraženy do ne zcela vysušené keramické hmoty.

Další úskalí představuje počet otvorů. Jak již bylo řečeno, zachován je zpravidla jen jeden (např. obr. 2: 1). Již Jan Filip (FILIP 1956, 189n.) si povšiml, že některé z těchto otvorů ani nemusely mít druhý do páru, protože mohly sloužit jinému účelu, a to k zavěšení nádoby. Zpravidla by sem patřily případy otvorů vzdálenějších od lomu a naopak nedaleko od okraje nádoby. Dokonce i stopy po kovu vězící v otvoru nemusejí pocházet ze sponky nebo drátu stahujícího rozbitou nádobu, ale mohou být pozůstatkem závěsu nádoby. Takto je snad možno interpretovat značnou část otvorů na mísách a jiných nižších tvarech. Poměrně častým jevem je u těchto otvorů při okraji trychtýřovitý tvar (obr. 1: 4, 5; 2: 2, 4). Dnes již nelze zjistit, zda se tak stalo vinou dlouhodobého užívání a obrušování nebo jen jinou technologií zhotovení otvoru, avšak větší vzdálenost od lomu je u těchto případů zřejmá. Stejnou funkci může mít také snad nenáhodné umístění jediného otvoru symetricky k výzdobě (obr. 2: 8).

Zvláštní případ zlomků nádob s vyvrtaným otvorem představují keramická kolečka (obr. 2: 5). Jejich funkce není známa. Zpravidla jsou jen hrubě olámaná a je na nich patrně prohnutí stěn nádob, z nichž byly vyrobeny. Lze proto rozhodně odmítnout využití ve funkci přeslenu, a to i v případě, že by šlo o pouhé polotovary. Přeslen totiž vyžaduje vzhledem ke své funkci maximální vyvážení a vyšší hmotnost, které v těchto případech nelze dosáhnout. Nepravděpodobná je také interpretace hrnčířské čepele, neboť zcela chybějí jakékoliv stopy ohlazení. V archeologii je obvyklé, ale ne vždy opodstatněné hledat předmětům praktické uplatnění a v opačném případě jim přiklást kultovní význam. Mohlo jít o pouhý přívěsek či dětskou hračku, v každém případě můžeme takové doklady vyškrtnout ze seznamu reparačních keramických nádob. Potíže mohou působit jen některé kusy, u kterých je vlivem větší nepravidelnosti nebo torzovitosti příslušnost ke zmíněné skupině koleček nejistá (obr. 1: 5; 2: 4).

Opravy keramiky jsou pravděpodobně stejně staré jako keramika sama. I proto se nejstarší doklady reparačních objevují na našem území už v neolitu. Poté je lze s větší či menší intenzitou sledovat po celý pravěk a bez větších změn se s nimi setkáváme i na raně a vrcholně středověkých nálezích keramiky. Nejrozšířenější z těchto technik – vyvrtání dvou otvorů a stažení nádoby drátem nebo organickým vláknem – dožila v některých oblastech počátku 20. století pod zlidovělým označením „heftování“. Patrně až v 16. nebo 17. století se z Balkánu šíří dnes známější drátenická technika.

Reparační keramiky bývá v literatuře označována za běžný jev. Málokdy však jde o více než jen ojedinělé doklady v rámci sídelního objektu nebo dokonce

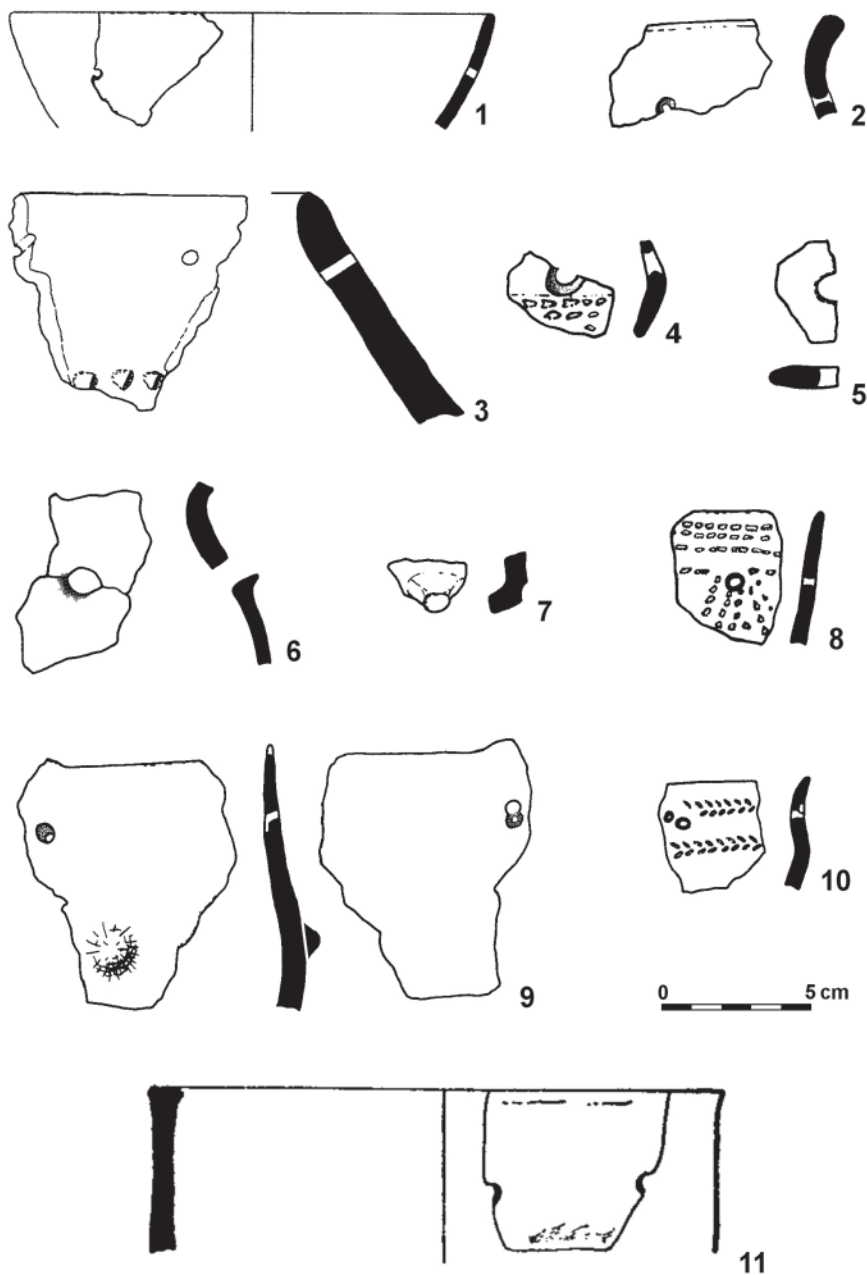
celého sídliště. Relativní početnost dokladů reparací se projeví v jiném světle při porovnání s četností keramických předmětů na archeologických lokalitách². Ačkoliv dosud nebylo toto téma komplexně zpracováno a kvantitativně vyhodnoceno, nelze vyloučit, že četnost reparací keramiky je v poměru k její početnosti ještě menší než u bronzových předmětů. Touto vzácností vznikají pochybnosti, zda se jedná o pouhé prodloužení funkce užitého předmětu.

Zatímco vysoká hodnota bronzového předmětu je pro člověka doby bronzové stěží zpochybnitelná, což je způsobeno menší dostupností suroviny i nutností větší specializace vlivem vyšší technologické náročnosti, keramika, a to zvláště sídlištní, má mnohem spotřebnější charakter. Typická je pro ni poměrně krátká životnost a omezené možnosti transportu na velké vzdálenosti. Etnografické prameny ukazují velmi široký rozptyl v životnosti jednotlivých nádob od několika měsíců po desítky let. Při detailnějším pohledu se věk převážné většiny stolní a kuchyňské keramiky pohybuje mezi 2 a 3 lety. Zásobní keramika většinou životností přesahuje 10 let (DAVID – DAVID-HENNIG 1971, 310). Takové hodnoty by předpokládaly doslova masový výskyt reparací keramických nádob.

Ačkoliv je keramika pokládána obvykle za místní výrobek, dokladů její místní výroby máme velmi málo. Například východočeská skupina popelnicových polí vyprodukovala za dobu své existence tak velké množství keramických nádob, že i ten pouhý zlomek, který se dochoval do dnešní doby, zaplnil depozitáře řady muzeí. Po středověké keramice se jedná o nejpočetnější sbírkový soubor. I přes toto ohromné množství dosud téměř zcela postrádáme důkazy o místní výrobě keramiky. Jedním z mála může být zbytek grafitového špalíčku z objektu 18 na nalezišti Jaroměř – Kimberly-Clark (obr. 1: 1). Dnes těžko uchopitelný drobný kousek grafitu je nepochybným pozůstatkem po úpravě povrchu keramických nádob tuhováním. Svědčí o tom prohnutá stěna odpovídající profilem tuhované míse se zataženým okrajem z téhož objektu.

Ze stejného sídlištního objektu pochází i torzo v ruce vyráběného hrnce bez grafitové příměsi opatřené sedmi reparačními otvory (obr. 1: 2). Trojici otvorů, z níž jedním prochází prasklina, lze interpretovat tak, že střep praskl patrně při vrátání otvoru nebo byla tato nádoba opravována podruhé. V objektu nebyl nalezen žádný spojovací materiál. Nádoba tedy mohla být stažena organickými vlákny. Nelze vyloučit ještě povrchovou impregnaci přírodními pryskyřicemi. Ta, ačkoliv nebyla zjištěna na žádné z reparovaných nádob, se vyskytuje na některých dalších zlomcích z lokality. Důležité v tomto případě je, že doklady výroby nové i reparace poškozené keramiky byly zjištěny společně v jednom objektu. Tak výrazně poškozená nádoba však přesto stěží mohla plnit svůj původní praktický

² Za příklad mohou posloužit velkoplošné výzkumy hradeckého muzea z let 2004 až 2006. Na lokalitách 16, 20A, 20B, 23A, 23B zkoumaných při stavbě dálnice D11 (NOVÁK – SIGL 2007) a na lokalitách v Jaroměři – Kimberly-Clark a Opatovicích byl podle předběžného vyhodnocení zjištěn podíl keramických zlomků na celkovém počtu nálezů v rozsahu 29–89%. Mezi artefakty, tedy nálezy u kterých lze očekávat reparační zásahy, činí podíl keramických zlomků dokonce 95–99%. V absolutních číslech se jedná o 75 423 zlomků keramiky, z nichž pouhých 9 exemplářů nese stopy reparací.

Obr. 2. Ukázky keramiky s reparačními zásahy. 1 – zásobní jáma z Bylan u Chrudimi; 2 – Osice, dálnice D11, naleziště 16, obj. 881; 3 – Chrudim, Hradební ulice, sonda B5, kontext 193; 4 – Plačice, dálnice D11, naleziště 23B, objekt 988; 5 – Plačice, dálnice D11, naleziště 23B, obj. 786; 6, 7 – Libišany, dálnice D11, naleziště 20B, vrstva 1000, segment 2; 8 – Plačice, dálnice D11, naleziště 23B, obj. 659; 9 – Plačice, dálnice D11, naleziště 23B, obj. 3; 10 – Libišany, dálnice D11, naleziště 20B, obj. 1215; 11 – Rokytno (podle VOKOLEK 1985). Kresba M. Novák (1–10).

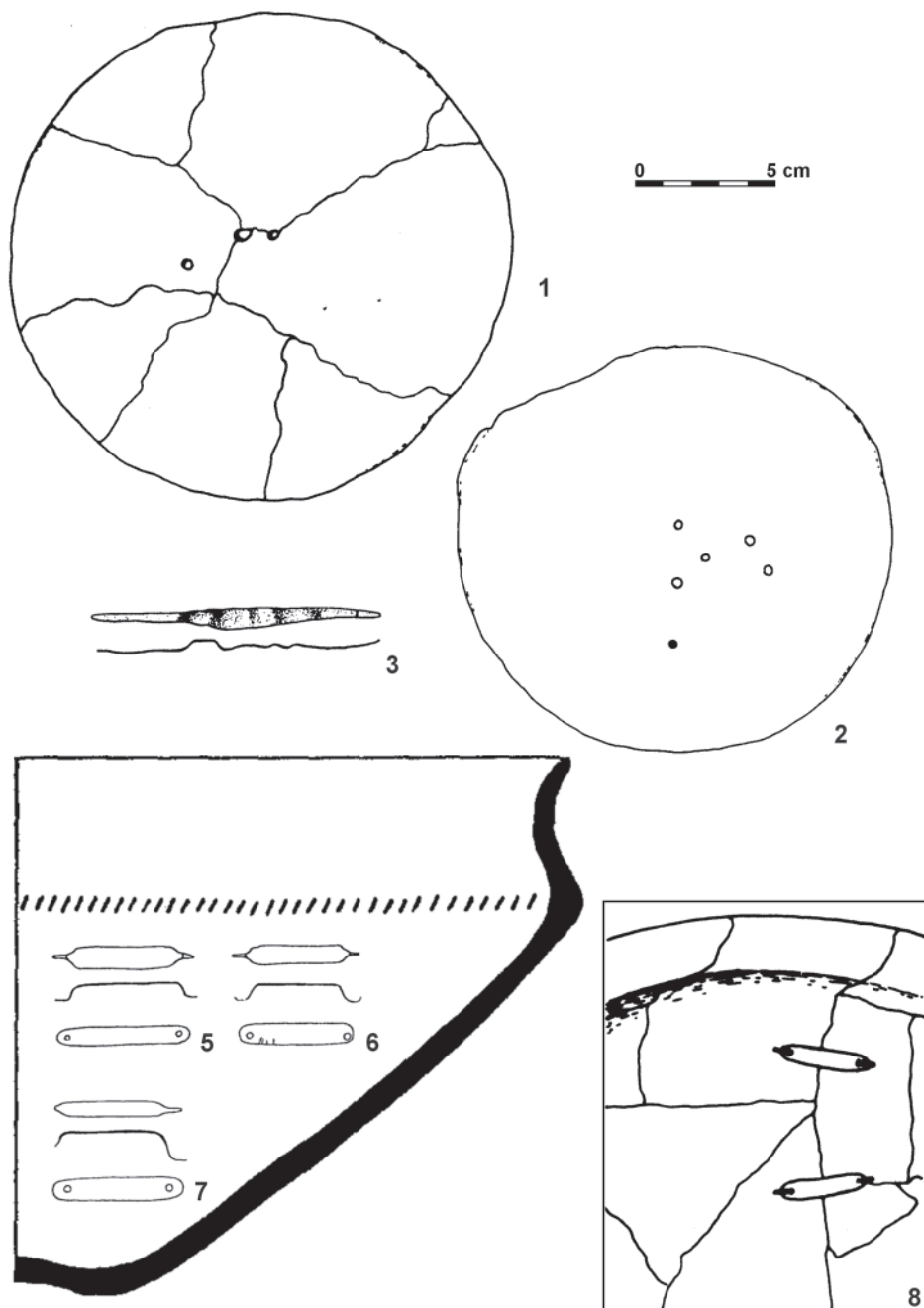
účel, a to i po náročné reparaci. O tom, že není takto složitá oprava výjimečná, svědčí další zlomky keramiky s více otvory na jediném zlomku (obr. 2: 3, 11), které dokládají velmi pracné opravy keramiky rozbité na více kusů. Takové reparace patrně technologicky nezvládal každý. Zajímavé jsou v tomto směru příklady nezdařených pokusů o reparaci v podobě nedokončených otvorů (obr. 2: 10) nebo s vrtáním z obou stran, které se však nesešlo ve stejném místě (obr. 2: 9).

S ohledem na tehdejší logistické možnosti a předpokládanou místní provenienci většiny keramických tvarů lze předpokládat, že se samotné keramické nádoby dávaly jen zřídka do pohybu. Výzdobný repertoár sdílený i na rozsáhlém území bývá vysvětlován spíše přenosem na jiném médiu, například na textilích (BOUZEK 2005, 139). Často však v podobných případech nelze bez provedení náležitých přírodovědných rozborů oddělit import od místní nápodoby. Prokazatelně opravované importované nádoby byly nalezeny v knížecí mohyle Kleinaspergle. Jedná se o dvě červenofigurové číše opravené bronzovými prvky zakrytými zlatým plechem. Pro stažení jednotlivých částí nádob bylo vyvrtáno 9 resp. 15 otvorů (KIMMIG 1988, 191n.). Pozoruhodné je, že některé otvory jsou umístěny, patrně vědomě, přímo na prasklině a sloužily zřejmě výhradně k uchycení zlatých aplikací. Zároveň se jedná o vzácný doklad výskytu reparací v hrobovém inventáři. Antická keramika byla v pozdně halštatském prostředí nepochybně velmi ceněna. Totéž však nelze uplatnit v našem prostředí, kde jsou opravy keramiky vázány především na sídliště. Reparované nádoby, často velmi hrubé, nepochybně původně plnily funkci užitnou.

Zvláště pro pozdně halštatské a laténské prostředí bývá často zdůrazňován výskyt reparací na grafitové keramice. Grafit nemusel být nutně dovážěn až z nejčastěji zmiňovaných ložisek v jižních Čechách nebo na Mohelnicku. V rámci bývalého Východočeského kraje je znám výskyt grafitu z okolí Svojanova na Svitavsku, ze Svobody nad Úpou, z Bělovsi u Náchoda, z několika nalezišť v Orlických horách a především ze Železných hor, kde se grafit nachází v okolí Licoměřic, Vápenného Podolu a východněji pak u Mrákotína na Skutečsku (RYBÁŘ a kol. 1989, 76). Grafit tedy nemusel být nutně předmětem dálkového obchodu, přesto byl jistě více ceněn než běžné místní suroviny. Z tohoto důvodu se zdá být snaha o prodloužení životnosti takové nádoby logická.

V čem ale spočívala výhoda grafitové keramiky? Obvykle se uvádí vyšší žáruvzdornost, což se jistě projevilo pozitivně při způsobu přípravy pokrmů v hrncích umístěných přímo do ohniště. Tento způsob přípravy se nezměnil až do středověku. Stěna grafitové keramiky také lépe udržela teplotu. Žáruvzdornosti grafitu bylo využíváno i při výrobě tyglíků. Za druhé pozitivum grafitové keramiky je považována její nižší nasákavost při ukládání nebo přípravě tekutých pokrmů nebo nápojů; sloužila rovněž na uskladnění soli, která v ní tolik nevlhla. Do třetíce se příměsí grafitu zvyšovala odolnost nádoby proti nárazu (DRDA – RYBOVÁ 1998, 121).

Téměř nic z uvedených přínosů grafitové keramiky však nelze uchovat reparací rozbité nádoby! Kromě toho byly v době vrcholného výskytu grafitové keramiky opravovány i nádoby bez přítomnosti grafitu. Z uvedeného vyplývá, že

Obr. 3. Ukázky keramiky s reparačními zásahy a reparační svorky. 1 – keramická poklička, Třebešov, hrob 55; 2 – keramická poklička, Dobřenice, hrob; 3 – bronzový plíšek (svorka?), Rosice u Chrastí, zásobní jáma (podle VOKOLEK 1962); 4–7 – keramická mísa opravená svorkami, Hrušov, chata (podle BUDINSKÝ – WALDHAUSER 1978); 8 – pohled dovnitř mísy z Hrušova s umístěním svorek in situ. 1, 2, 8 – kresba M. Novák.

existenci stop po opravách keramiky nelze odbýt pouhým odkazem na všeobecně vyšší hodnotu keramiky před poškozením. Návrat k původnímu stavu není možný. K opravě tedy musí motivovat ještě jiná hodnota.

Jaké techniky reparací byly zjištěny? Drtivě převažuje již zmíněná technika vyvrtání dvou protilehlých otvorů a jejich stažení svorkou, drátem nebo organickým materiálem. Poslední jmenovaná varianta byla pravděpodobně jedinou dostupnou po celý neolit a eneolit. V době bronzové přistoupil bronz a v průběhu halštatu i železo. Organické látky si zřejmě i poté uchovaly výsadní postavení, protože kovových svorek a drátů se dochovalo velmi málo. V antickém prostředí se stalo běžným materiálem pro reparace keramiky olovo. Od Řeků a Etrusků se využití olova k tomuto účelu rozšířilo i v kulturách v okolí *Caput Adriae*, zejména pak v kultuře Este, kde se objevují reparace nejčastěji na pohárech na nožce, a to na sídlištích, ale i vzácněji na pohřebištích a ve svatyních. Vedle spojování pomocí provrtů bylo doloženo i lepení pryskyřicemi (MEFFERT 1998, 182n.). Bez provrtů se obešlo také stažení hrdla nádoby objímkou (JANSOVÁ 1963, 342). V širším smyslu lze mezi reparace řadit i vybroušení nového okraje nádoby po odlomení původního, jak bylo zjištěno například na čočkovité lahvi z Koryčan (MEDUNA 1980, Taf. 59: 1).

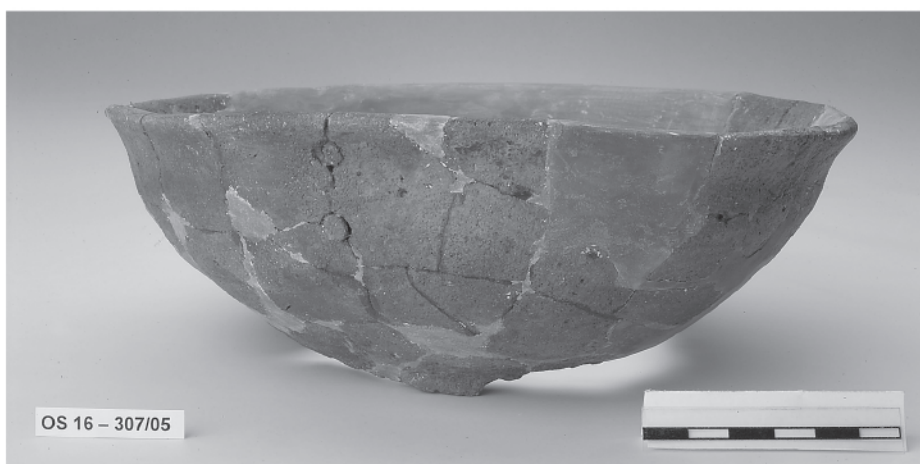
Mezi další neobvyklé případy, které lze snad také řadit mezi reparace, patří zlomek nádoby kultury s vypíchanou keramikou z Libišan (obr. 2: 6, 7; 4: 1). Na zlomku je patrný náběh na plastickou aplikaci, nejspíše pupek, který mohl být později uražen, částečně zahlazen a na jeho místě proražen otvor čočkovitého tvaru. Do tohoto otvoru zcela přesně zapadá pupek, který se zdá být součástí stěny další nádoby či nějaké složitější aplikace sloužící k uchopení nádoby. Není zcela jasné, zda šlo o pokus o nahrazení uraženého pupku nebo o nějakou netradiční formu propojení dvou nádob.

Druhým zajímavým dokladem je mísa z doby římské z Osic (obr. 4: 2), která nese na hrdle dva vyvrtané otvory. Tyto otvory jsou však zaslepeny keramickými zátkami z materiálu stejného charakteru. Umístění otvorů působí dojmem, že zde mělo být umístěno ucho z jiného materiálu. Stěží by bylo možno dosáhnout stejného charakteru, barvy i výpalu materiálu na stěně mísy i obou drobných záslepkách, pokud by byla mísa například podruhé vypalována nebo vypáleny samostatně jen zmíněné zátky. Klíčem mohou být kazy, které se na této nádobě objevují i na jiných místech. Do keramické hmoty se totiž dostaly hrubší částčky, než je vzhledem k síle stěny přijatelné. Některé z křemenných kamínků pak mohly vypadnout a hrozilo znehodnocení polotovaru připraveného na výpal. Proto mohla být taková místa ještě před výpalem proražena a znovu zaslepena. Výpalem pak nedošlo ke splynutí těchto doplňků se stěnou nádoby a po jejím rozbití se uvolnily. Pravidelné umístění při hrdle nabízí i další vysvětlení, a to záměr na připevnění ucha z jiného materiálu, z něhož ještě před výpalem sešlo.

K nejunikátnějším dokladům reparace keramiky patří velká mísa s přesekávaným lomem z Hrušova na Mladoboleslavsku. Spojena byla třemi dvoudílnými svorkami (obr. 3: 4–8). Dvě z nich se našly *in situ* na nádobě. Dva páry byly bronzové a třetí obsahoval bronzovou a železnou část (BUDINSKÝ – WALDHAU-

1

2

Obr. 4. Fotografie atypických reparačních zásahů. 1 – Libišany, dálnice D11, naleziště 20B, vrstva 1000, segment 2; 2 – Osice, dálnice D11, naleziště 16, obj. 479. Foto M. Beneš.

SER 1978, 89, obr. 3, 4; WALDHAUSER 1997, 33). Prostá, v ruce formovaná mísa, jakých lze na pozdně halštatských sídlištích nalézt hojné množství, musela mít pro svého majitele nepochybně značnou cenu, ne však cenu prestižní, jako atická keramika na Kleinaspergle, ale ani užitnou, jestliže byla spojena sponka-

mi, z nichž každá musela dosahovat sama o sobě vyšší směnné hodnoty než keramická mísa. Při srovnání bronzových svorek z Hrušova s bronzovým předmětem z Rosic u Chrasti (obr. 3: 3; VOKOLEK 1962, 572, obr. 196) nelze vyloučit, že i ten plnil stejnou funkci.

Pokusme se na závěr shrnout všechny okolnosti výskytu reparací keramických nádob a zodpovědět základní otázku: Co vedlo nejen pravěkého člověka k opravě rozbitých keramických nádob?

1. Doklady opravovaných keramických nádob jsou sice relativně početné, avšak ve vztahu k celkovému objemu keramiky na archeologických nalezištích je jejich podíl zanedbatelný.
2. Opravovány byly nejen cenné importované nádoby, u nichž vznikla potřeba zachovat jejich prestižní funkci, či výrobně náročnější kusy domácí provenience, ale i prosté užitkové tvary.
3. Reparací se ztrácí značná část užitných funkcí keramiky, a to zvláště v případě grafitové keramiky.
4. V případě použití bronzových nebo železných spojovacích prvků lze předpokládat, že jejich hodnota a technologická náročnost opravy převyšovala prostou ekonomickou hodnotu opravované nádoby.

Z výše uvedených úvah vyplývá, že reparace keramických nádob nikdy nepatřily mezi běžné a rozšířené hospodářské činnosti zaměřené pouze na udržení užitné hodnoty poškozené keramiky. V případě reparací za použití organických materiálů lze ještě připustit, že se mohlo jednat o krátkodobé nouzové řešení v době, kdy přírodní podmínky neumožňovaly venkovní keramickou produkci, např. v zimním období. Oproti tomu opravy keramiky pomocí kovových prvků lze považovat za ekonomicky přijatelné výhradně u importovaných nádob s prestižní funkcí nebo v případě technologicky extrémně náročných velkých zásobnicových tvarů. S ohledem na typologické složení opravovaných nádob i prostředí, v jakém se nalézají, je nepravděpodobná i jakákoliv širší náboženská funkce, snad s výjimkou domácího kultu. Převážná většina reparačních zásahů na keramických nádobách tedy musela být motivována spíše specifickým vztahem konkrétního majitele ke konkrétní nádobě ve smyslu „rodinné památky“ nebo podobných pohnutek.

Literatura

- BOUZEK, J. 2005: Pravěk českých zemí v evropském kontextu. Praha.
- BUDINSKÝ, P. – WALDHAUSER, J. 1978: Zahloubený dům stupně LT A z Hrušova, okr. Mladá Boleslav, Archeologické rozhledy XXX, 87–90.
- DAVID, N. – DAVID-HENNIG, H. 1971: Zur Herstellung und Lebensdauer von Keramik, Bayerische Vorgeschichtsblätter 36, 289–317.
- DRDA, P. – RYBOVÁ, A. 1998: Keltové a Čechy. Praha.
- FILIP, J. 1956: Keltové ve střední Evropě. Praha.

- JANSOVÁ, L. 1963: Laténská červeně malovaná keramika z českých nálezů, *Památky archeologické* LIV, 336–342.
- KAZDOVÁ, E. 1971: Reparační bronzových předmětů v pravěku, *Sborník prací filosofické fakulty brněnské university*, E 16, 111–117.
- KIMMIG, W. (Hrsg.) 1988: *Das Kleinaspergle. Studien zu einem Fürstengrabhügel der frühen Latènezeit bei Stuttgart*. Stuttgart.
- MEDUNA, J. 1980: Die latènezeitlichen Siedlungen in Mähren. Praha.
- MEFFERT, J. 1998: Die paläovenetische Votivkeramik aus dem Reitia-Heiligtum von Este-Baratella. Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophischen Fakultät der Universität zu Köln. <http://kups.ub.uni-koeln.de/volltexte/2004/1148/>, 16. 11. 2010.
- NOVÁK, M. – SIGL, J. 2007: Výsledky záchranného archeologického výzkumu na stavbě dálnice D11 v úseku Osice – Hradec Králové. *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 33, 78–112.
- RYBÁŘ, P. a kol. 1989: Přírodou od Krkonoš po Vysočinu. Hradec Králové.
- VOKOLEK, V. 1962: Pozdně halštatský objekt v Rosicích u Chrastí, *Archeologické rozhledy* XIV, 570–572.
- VOKOLEK, V. 1985: Pozdně halštatské sídliště v Rokytně, *Archeologické rozhledy* XXXVII, 571–575.

ZUR FRAGE DER REPARATUREN VON PRÄHISTORISCHER KERAMIK

Obwohl dieses Thema quantitativ nicht ausgewertet wurde, ist es wahrscheinlich, dass die Häufigkeit der Reparaturen von Keramik im Vergleich zur Gesamtmenge der Keramik nicht größer ausfällt als bei Bronzegegenständen. Das wirft dahingehend Zweifel auf, ob es dabei allein um eine Verlängerung der Nutzungsdauer des jeweiligen Gebrauchsgegenstandes ging. Wichtig ist die Existenz von Belegen für die Keramikherstellung und für Reparaturen aus einem Objekt in Jaroměř. Es ging demnach um eine Tätigkeit, die Erfahrung erforderte. Darauf deuten auch die Beispiele unbeholfener Reparaturversuche hin (Abb. 2: 9, 10).

Besonders für die späte hallstatt- und latènezeitliche Umgebung wird häufig das Vorkommen von Reparaturen an Graphittonkeramik hervorgehoben. Jedoch lassen sich die Vorteile der Graphittonkeramik durch die Reparatur eines zu Bruch gegangenen Gefäßes nicht mehr wiederherstellen. Daraus ergibt sich, dass die Existenz von Reparaturspuren an Keramikgegenständen nicht durch einen bloßen Verweis auf den allgemein höheren Werk der Keramik vor der Beschädigung abgetan werden kann. Da der ursprüngliche Zustand nicht mehr wiederhergestellt werden konnte, muss es also noch einen anderen Beweggrund für die Reparatur gegeben haben.

Bei den Reparaturtechniken dominierte eine Technik, bei der man zwei einander gegenüberliegende Löcher bohrte und die Bruchstelle mit organischem Material (Fasern), mit einer Klammer oder einem Draht aus Bronze, später auch aus Eisen und in der Antike aus Blei, zusammenzog. Neben dieser Methode, eine Bruchstelle mithilfe von Löchern zusammenzuziehen, ist auch belegt, sie mit Harz zu verkleben, den Gefäßhals mit einer Fassung zu versehen oder einen beschädigten Rand zu einem neuen abzuschleifen.

Das Bruchstück eines neolithischen Gefäßes aus Libišany (Abb. 2: 6, 7; 4: 1) stellt offenbar einen interessanten Beleg für die Bemühung dar, eine abgebrochene Noppe zu ersetzen. Ein weiterer atypischer Beleg ist eine germanische Schüssel aus der römischen Kaiserzeit aus Osice (Abb. 4: 2), an deren Hals sich zwei Bohrlöcher befinden, die mit Keramikstöpseln aus dem gleichen Material blind gemacht wurden. Einzigartig ist eine große Schüssel aus Hrušov bei Mladá Boleslav (Abb. 3: 4–8). Sie wurde mit drei zweiteiligen Klammern wieder zusammengefügt, von denen zwei aus Bronze waren und eine dritte einen Eisen- und einen Bronzeteil hatte. Zwei von ihnen befanden sich in situ am Gefäß.

Aus den aufgeführten Überlegungen ergibt sich, dass Keramikreparaturen nicht zu den gängigen und verbreiteten wirtschaftlichen Tätigkeiten zählten, die allein auf die Beibehaltung des Nutzwertes eines beschädigten Keramikgegenstandes ausgerichtet waren. Bei Reparaturen mit organischem Material (Fasern) kann man noch zugestehen, dass es sich dabei um kurzfristige Notlösungen in einer Zeit handelte, in der die Natur draußen keine Keramikherstellung ermöglichte, etwa im Winter. Reparaturen mit Metallelementen können nur bei importierten Gefäßen mit repräsentativer Funktion oder bei technologisch extrem anspruchsvollen großen Vorratsgefäßen als wirtschaftlich akzeptabel angesehen werden. Im Hinblick auf die typologische Zusammensetzung der reparierten Gefäße ist – ausgenommen eines Hauskultes – eine breitere religiöse Funktion unwahrscheinlich. Die meisten Reparaturen waren von daher wohl eher von einer speziellen Beziehung des jeweiligen Besitzers zu einem konkreten Gefäß im Sinne eines „Familienandenkens“ u.ä. motiviert.

Abb. 1. Die Funde aus Jaroměř, Hallenbau Kimberly-Clark im Jahre 2000; 1 – Graphitstöckchen aus Objekt 18; 2 – Keramik aus Objekt 18; 3 – Objekt 32; 4 – Objekt 26; 5 – Objekt 67; 6 – Objekt 547. Zeichnung M. Novák.

Abb. 2. Keramik mit Reparaturen. 1 – Bylany bei Chrudim, Speichergrube; 2 – Osice, Autobahnbau D11, Fundort 16, Objekt 881; 3 – Chrudim, Hradební Str., Sonde B5, Kontext 193; 4 – Plačice, Autobahnbau D11, Fundort 23B, Objekt 998; 5 – Plačice, Autobahnbau D11, Fundort 23B, Objekt 786; 6, 7 – Libišany, Autobahnbau D11, Fundort 20B, Schicht 1000, Segment 2; 8 – Plačice, Autobahnbau D11, Fundort 23B, Objekt 3; 10 – Libišany, Autobahnbau D11, Fundort 20B, Objekt 1215; 11 – Rokytno (nach VOKOLEK 1985). Zeichnung M. Novák (1–10).

Abb. 3. Keramik mit Reparaturen und Reparaturklammern aus Metall. 1 – Topfdeckel aus Třebešov, Grab 55; 2 – Topfdeckel aus dem Gräberfeld Dobřenice; 3 – Bronzeblech (Klammer?), Rosice bei Chrast, Speichergrube (nach VOKOLEK 1962); 4–7 – mit Klammern reparierte Keramikschüssel, Hrušov, Hütte (nach BUDINSKÝ – WALDHAUSER 1978); 8 – Blick auf die Innenseite der Schüssel mit zwei Klammern. 1, 2, 8 – Zeichnungen M. Novák.

Abb. 4. Fotos atypischer Reparaturingriffe. 1 – Libišany, Autobahnbau D11, Fundort 20B, Schicht 1000, Segment 2; 2 – Osice, Autobahnbau D11, Fundort 16, Objekt 479. Fotos M. Beneš.

Übersetzt von Bernd Magar.

PhDr. Miroslav Novák
Muzeum východních Čech v Hradci Králové
Eliščino nábřeží 465
500 01 Hradec Králové
m.novak@muzeumhk.cz